

*Documentary Heritage
Документално богатство*

ДОКУМЕНТАЛНИ СВИДЕТЕЛСТВА ЗА ГОДИНАТА НА РАЖДАНЕ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

¹Григор Бойков, ²Пламен Митев

¹Австрийска академия на науките

²Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Българските историци не разполагат с документални свидетелства, доказващи по категоричен начин, че Васил Левски е роден на 6 юли 1837 г. Затова през последните години гражданственост придобиха и други хипотези, отнасящи раждането на Левски към 1846 г. или към 1843 г. В настоящата статия е направен опит, на основата на наличен в Османския архив в Истанбул регистров материал за мъжкото население на Карлово, да се обоснове тезата, че Васил Левски най-вероятно е роден през 1840 г.

Ключови думи: Васил Левски; Карлово; нюфус регистри; година на раждане

Сред огромната по обем академична и популярна книжнина за живота и делото на Васил Левски най-голям обществен интерес пораждат публикациите, засягащи различните спорни, все още недоизяснените или пък обясняваните чрез разните митове факти от биографията на Апостола. Един от въпросите, предизвикали през последните години разгорещени дискусии по страниците на научния печат и в електронните медии, се отнася до рождената дата на Дякона. Тук ние няма да правим обстоен историографски анализ на вече написаното и изреченото по този въпрос, тъй като подобен критичен преглед заслужава самостоятелно изследване. Струва си да припомним обаче, че родната историопис не разполага с нито един автентичен документален източник не само за рождената дата на Левски, както и на най-близките му роднини, но също така и за други важни събития от техния живот. Традиционно възприетата дата 6 (18 н.ст.) юли 1837 г. придобива гражданственост благодарение още на първите биографи на Дякона (Георги Киров, Захари Стоянов и Стоян Заимов), но е „окончателно“ определена по спомени, на „разширен“ семеен съвет, едва през 1895 г. (Undjiev, 1993: 756 – 757).

Постигнатата роднинска уговорка постепенно се вписва във формирация се тъкмо в края на XIX в. „официален“ романтично-героичен разказ за доосвободителската ни история и придобива аксиоматично звучене, въпреки че дори и при най-непредубедения прочит на биографичните текстове за Апостола могат да се

открит различни фактологически противоречия, особено за периода до тръгването му към Белград (3 март 1862 г.). Само като пример ще припомним споровете на каква възраст Васил Левски изгубва баща си (от 7 – 8 до 12 – 14-годишен), на колко години става послушник на вуйчо си Василий (между 9- и 15-годишен), на колко години се замонашва в Сопотския манастир (на 12 – 15, на 17 – 18 или на 19 – 21 години) и др. п.

Понастоящем в научно обращение са четири варианта за годината, в която се е родил Васил Левски. Аргументацията, с която се обосновава всеки един от тези варианти, е добре позната на специалистите (вж. подробния преглед при Sukarev, 2010: 41 – 50), затова в настоящия текст ще се ограничим само до припомняне на трите „нови“ варианта. След налагането на общоприетата до днес дата 6/18 юли 1837 г., хронологически най-рано публичност придобива твърдението, че Апостола е роден през 1846 г. Защитниците на това мнение използват като основно доказателство показанията на Дякона, дадени на 4 януари 1873 г. пред Специалната комисия на Али Саиб паша, в които на въпрос за възрастта си Левски отговаря, че е „на двадесет и шест – двадесет и седем години“ (Turturikov, 2000: 3 – 8; Sukarev, 2010: 41 – 50). Словесният портрет на Апостола, записан на гърба на наскоро публикуваната снимка от Османския архив в Истанбул, придава допълнителна тежест на хипотезата за 1846 г., тъй като анонимният османски чиновник изрично е отбелязал, че издирваният от властите „дякон Васил Левски“ е „на 25 – 26 години“ (Sabev, 2020: 63 – 68). През 2010 г. пловдивският историк Видин Сукарев обнародва свое проучване, в което обосновано оборва и „официалната“ дата 6/18 юли 1837 г., и тезата на Георги Туртуриков за 1846 г. Като се позовава на дописка във възрожденския вестник „Съветник“ от 1864 г., разказваща за размонашването на Левски, той допуска, че много по-вероятно е Апостола да е „роден през 1843 г.“ (Sukarev, 2010: 51). Няколко години по-късно, анализирайки различни (предимно мемоарни) източници, Веселин Игнатов достига до извода, че Васил Левски е роден през 1840 г. (Ignatov, 2017: 9 – 15).

При липсата на „кръщелно“ или пък на каквито и да е било други автентични документи за рождената дата на Апостола, защитниците и на четирите варианта прибегват до използване на вторични, косвени и трудно проверими източници. Оттук именно произтичат и множеството несъответствия и дори противоречия при реконструирането на конкретните факти от ранната биография на В. Левски. Поради тази очевидна несигурност на домашните и познатите до момента османски извори, както и поради липсата в тях на надеждни данни, които да помогнат за еднозначното разрешаване на дълголетния спор, се опитахме да потърсим нужната ни информация в османския регистров материал от втората четвърт на XIX в.

* * *

Въпреки усилията за модернизация на държавно-административния апарат, започнали през 30-те години на XIX в., Османската империя далеч не се превър-

ща в „модерна държава“, поддържаща добре развита и функционираща местна бюрокрация. Напротив, макар и да са направени някои стъпки в тази посока, надеждни данни за раждане и смърт на поданиците на империята не са събирани напълно систематично от местните власти, така както това се случва в някои западноевропейски държави. За съжаление, през този период по сходен начин изглежда и ситуацията с регистрите на кръщенета, венчавки и погребения, водени от Православната църква, които днес са напълно изгубени или може би никога не са водени систематично. Централната османска администрация обаче все пак е отложила различна по вид документация, която има потенциал да подложи на проверка изказаните до момента мнения за рождената дата на Левски, да отхвърли по категоричен начин широко възприетата 1837 г. и да прецизира с възможно най-голяма точност вероятната година на раждане на Апостола.

За целите на изследването се опитахме да съберем възможно най-широк спектър от различни по вид регистри на данъци и население, които османската власт съставя след 30-те години на XIX в., с надеждата, че те биха могли да предоставят нови данни и да хвърлят светлина както върху семейството на Левски, така и върху неговата рождена дата. Обхватът на изследваните извори е широк и включва освен т.нар. регистри на населението (нюфус дефтери) и други данъчни регистри, като тези за събирането на поголовния данък (джизие) от немюсюлманите, теметгуат регистри и различни проверочни (йоклама) регистри, които отразяват промените, настъпили между две регистрации. Тези източници не са непознати за науката и данни от тях са били вече използвани в редица публикации, свързани с населението на територията на Османската империя. При все това, струва ни се, че потенциалът им все още не е напълно експлоатиран от изследователите, особено по отношение на възможността им да предложат важни данни на микро- и дори на индивидуално ниво¹⁾. Преди да анализираме данните от събраните от нас регистри, необходимо е да уточним някои характерни особености на слабо познатите нюфус регистри и да направим някои неминуеми уговорки за ограниченията и надеждността на информацията, която се съдържа в тях.

Ликвидацията на еничарския корпус от Махмуд II (1808 – 1839), създаването на нова армейска структура, справянето със следвоенната криза и предприемането на редица реформи с цел оптимизация на административния капацитет на Османската държава в края на третото десетилетие на XIX в. довеждат до организирането на серия от регистрации на населението през 30-те и 40-те години на века. Обобщените данни от проведената през 1829 – 1830 г. първа регистрация, в по-ранните изследвания възприемана дори като „първото преброяване“ на населението на Османската империя, отдавна са привлекли научен интерес и са добре познати на специалистите (Karal, 1943; Karpat, 1985; Shaw, 1978, 325 – 328). Хилядите подробни регистри, т.е. първичните извори, съдържащи имената на регистрираните лица, преди данните от тях да бъдат систематизирани за нуждите на администрацията, не бяха обаче само допреди малко повече от десетилетие

достъпни за изследователски цели. Отварянето на фонда NFS с регистрите на населението (нюфус дефтери) в Османския архив в Истанбул разкри изключително богат и на практика недокоснат изворов материал, чийто огромен потенциал тепърва предстои да бъде разкрит.

Нюфус регистрите, съставяни в относително регулярни серии от османската администрация (от т.нар. Джериде калеми) през 30-те и 40-те години на XIX в. имат за задача да предоставят на централната власт надеждни и актуални данни за мъжкото население на империята с цел уточняване броя на годните за военна повинност мюсюлмани и размера на данъците, събирани от немюсюлманите. В този смисъл, те са форма на *прото*преброявания, която включва цялото мъжко население на империята, което регистраторите съумяват да обхванат. При все опитите за някаква стандартизация на данните, следва да се отбележи, че погледът върху наличните документи от по-широк географски ареал (най-общо Западен Анадол и Балканите) показват, че инструкциите за съставянето на този тип регистри невинаги са спазвани от служебните лица и се наблюдават множество вариации по отношение както на формата, така и на качеството и количеството на регистрираните данни. Все пак един типичен запис на град или село в нюфус регистрите от 30-те и 40-те години на XIX в. представлява пълен поименен списък на наличното мъжко население в съответното селище, разделено на домакинства. Главата на домакинството, неговите синове, братя, внуци и други членове са описвани индивидуално със съответстващите им отличителни белези – възраст, ръст, цвят на очите, лицево окосмяване и в много от случаите информация за упражняваната професия²⁾.

Данните, представени в тези регистри, са авторефлексни, т.е. липсата на предходна документация поставя регистраторите в ситуацията да разчитат на самооценката на респондентите за набавянето на информация, която не е очевидна, като например упражнявана професия или възраст. Този факт е особено значим при работата с нюфус регистрите, защото, докато информацията за професионалната заетост на регистрираните лица бихме могли с основание да считаме в голяма степен за надеждна, то възрастовите данни изискват по-голямо внимание и някои уговорки. Изследванията върху сходните западноевропейски регистрации, преди въвеждането на модерни преброявания, показват съществуването на ясна тенденция интервюираните и регистрирани лица да съобщават окръглени данни за възрастта си (на английски *age heaping*), което изкривява данните за действителната възраст в посока нагоре или надолу (Földvári et al., 2012). Причините за това явление са комплексни и най-общо са свързани с човешката психология, но може да се каже, че нивото на грамотност има пряко отражение върху него. Разхвърлянето на обобщените възрастови данни за населението на произволно селище, описано в нюфус дефтерите, илюстрира много ясно групирането на значителен брой регистрирани лица около окръглени възрасти. Сравнението на данните за възрастта на населението на Карлово през 1844 и Бурса през 1839 г. (Erünal, 2020) показва уди-

вителино сходство и ясно демонстрира процеса на age hearing при съставянето на нюфус регистрите (вж. илюстрация 1). Общото заключение от наблюденията ни върху разпределението на данните е, че в рамките на първите двадесетина години съобщаваната от регистрираните лица възраст е в голяма степен реалистична. Съществува вероятност също така османските служители да са проявявали по-голямо усърдие при регистрацията на децата, момчетата и младежите, защото тъкмо те представляват бъдещите военни набори и респективно наличието на надеждни данни за тях е от съществено значение. След тази възраст групиранията в приложените графики показват, че съобщаваната от регистрираните лица възраст е често окръглена и в този смисъл – далеч по-малко надеждна от записаната възраст на лицата под 20 години. Макар и редки, случаите, когато регистраторите вписват безкритично в дефтерите съобщените им абсурдни възрасти (натъквали сме се например на свещеник в Битолско на възраст от 120 г.), красноречиво показват, че опитите за реконструкции на възрастовата структура на населението на базата на нюфус регистри трябва да бъдат правени особено внимателно и да се прилагат механизми, компенсирателни проблемния характер на данните.

За целите на нашето изследване бихме искали още веднъж да подчертаем, че нюфус регистрите от 30-те и 40-те години на XIX в. са особено надеждни по отношение на възрастта на регистрираните лица под 20 г. и тяхната надеждност спада при по-възрастните мъже. Казано с други думи, един и същи извор е едновременно надежден източник на информация за възрастта на най-младите, но също така е възможно и дори напълно вероятно да представя донякъде изкривени възрастови данни за по-възрастните мъже. Този факт трябва задължително да се отчита при работа с индивидуални данни, подобно на разгледаните в тази разработка примери.

Най-ранният регистър, в който откриваме информация за семейството на Васил Левски, датира от 1833 г. и се съхранява в Османския архив в Истанбул³⁾. Това е джизие регистър, който описва поименно християните в нахиите Гьопсу (Гьопса) и Конуш на казата Филибе (Пловдив). Османският администратор, съставил документа, е вписал на 213 страници всички данъкоплатци на възраст над една година, живеещи в селищата и манастирите в границите на двете нахии. Грижливо изписаните с черно и червено мастило имена съдържат собственото и бащиното име на регистрираното лице, неговата възраст и данъчната категория, в която попада – висша, средна или нисша. Жителите християни на град Карлово, центъра на Гьопсенската нахия, са описани между стр. 36 и 56, разпределени относително пропорционално в четири махали – Михал, Сърб, Пейо⁴⁾, Табак, и около тридесет конаци, къщи и одаи в различни части на града, които са отдавани под наем и подслоняват немалка част от карловското население. Без да се спираме в детайли на този иначе превъзходен извор за историята на Карлово и неговото население, ще насочим внимание към жителите на махалата Табак (Табашката махала), разположена в източната част на града, около т.нар. Арабски

мост (Роров, 1967: 10). В нея, сред останалите жители на махалата, откриваме описани следните данъкоплатци: „... *кабъзмал*⁵⁾ *Въло, син на Кунчо, възраст – 30, средна категория; синът му Иван*⁶⁾, *възраст – 6, [1]250 г. възраст – 7 ½ г., средна категория; брат му Иван, син на Кунчо, възраст – 20, средна категория*⁷⁾.

По всичко личи, че това е най-ранният известен ни запис, съдържащ се в официален османски документ, който предоставя информация за семейството на Васил Левски. Регистраторът е описал домакинство, оглавено от Въло (чичото на Левски), и то очевидно обитава един и същи дом в Табашката махала. Въло е по-големият от двамата братя, женен е и вече се е сдобил с един син – Иван, който към момента на съставянето на документа е дете на 6 години⁸⁾. По-късна добавка, направена през 1250 г. по Хиджра (1834/35), добавя средна данъчна категория към името на Въловия син Иван и коригира възрастта на момчето на 7 ½ години. Корекцията в регистъра може би идва да покаже, че момчето е започнало да чиракува и респективно да получава доходи, за което е и допълнително данъчно категоризирано.

Бащата на Левски – Иван, син на Кунчо, към момента на съставянето на документа е описан като 20-годишен, твърде вероятно все още неженен и няма данни към този момент вече да има син. В контекста на неяснотата, породена от домашните извори, този документ представлява първото ясно доказателство за време, в което Левски все още не е роден. Липсата на Левски в регистъра от 1833 г., разбира се, не е изненада, но неговото съдържание сякаш подсказва за нещо друго – относително неотдавнашното преместване на двамата братя в Карлово. Традиционно е прието, че бащата на Левски пристига в Карлово, напускатйки някое от околните села, но няма никаква яснота кога се случва това и от кое точно селище произхожда родът. Сведенията, отнасящи произхода на рода към карловското село Кочмалар (дн. с. Отец Паисиево), имат по-скоро легендарен характер, ако ли не и съзнателно осъществена мистификация, и към тях следва да се подхожда с голяма доза критичност. Османският администратор, съставил регистъра, е оставил важна податка, подсказваща за продължаваща връзка на Въло с родното му село. Професията му на кабъзмал, т.е. на прекупвач или по-скоро доставчик на плодове и зеленчуци, несъмнено демонстрира пряка връзка с производителите, чиято продукция той пласира чрез по-дребните зарзаватчии в Карлово. Изглежда напълно логично Въло да реализира продукцията на съеляните си, с които той е в дългогодишни контакти и се ползва с тяхното доверие, но разбира се, наличните данни не позволяват тази хипотеза да бъде развита по-далеч от спекулация. Дали поради промяна на обстоятелствата, или поради други причини, но в следващите години Въло Кунчев променя попрището си и както ще се види от следващите документи, става занаятчия.

Регистърът от 1833 г., за съжаление, не е в състояние да предложи никакви сведения за дядото на Левски – Кунчо. Сред жителите на Карлово, в махалата Пейо, е описан един данъкоплатец под името „басмаджията Кунчо, син на Иван

на възраст от 45 години⁹⁾, но ни се струва почти изключено това действително да е дядото на Левски. Въпросният басмаджия Кунчо е твърде млад, за да бъде баща на Вълчо, за когото се сочи, че е на 30 години, а и занаятът му подсказва, че живее в града отдавна. По-вероятно е това да е родоначалникът на другия род Кунчеви, който също живее в Карлово в средата – втората половина на XIX в. Името „Кунчо“ обаче не е сред най-често срещаните и това ни окуражи да потърсим евентуална информация за сродника на Левски из всички села на Гьопса, проверявайки описаните лица буквално човек по човек. Внимателното преглеждане на всички данъкоплатци в регистъра от 1833 г., за съжаление, не даде резултат, тъй като не успяхме да открием друг мъж на име Кунчо, който би могъл да е дядото на Левски. Разбира се, преди всичко отделихме специално внимание на с. Кочмалар, за което се твърди, че е дало начало на рода на Васил Левски. През 1833 г. селото е сравнително голямо. Описани са общо 229 платци на данъка джизие, което означава, че общото население на селото към датата на регистрация би следвало да е към 450 – 500 души¹⁰⁾. Въпреки това, в с. Кочмалар няма описано нито едно лице на име Кунчо, което означава, че тезата за кочмаларския произход на рода Кунчеви е малко вероятна. Нещо повече, всички „Кунчовци“, описани в съседните на Карлово села, които откриваме в регистъра от 1833 г., са на възраст под 35 г., което прави практически невъзможно някой от тях да е търсеният хипотетичен баща на Вълчо и Иван Кунчеви. С голяма доза увереност би могло да се каже, че дядото на Левски към 1833 г. или е починал и поради тази причина не присъства сред регистрираните данъкоплатци в нито едно околno село, или пък, ако е бил все още жив, то той не живее в никое от селата на Гьопса и родът би могъл да произхожда от някое по-отдалечено място.

Вторият извор, в който намираме данни за населението на Карлово, е от особено значение. Това е нюфус регистър, датиращ от 1255 г. по Хиджра, която обхваща периода от 17 март 1839 г. до 4 март 1840 г. по Григорианския календар¹¹⁾. С други думи, ако Левски действително е роден на 6/18 юли 1837 г., то към датата на съставянето на регистъра той би следвало да е момче на две години и да попадне сред описаните от османския администратор лица. В търсене на познатите ни от регистъра от 1833 г. Вълчо и Иван Кунчеви и момчето Иван, син на Вълчо, насочваме вниманието си към познатата ни махала Табак и там откриваме следния запис, оставен от регистратора: „[данъкоплатец] № 126: висок на ръст, с руси мустаци, гайтанджията Вълчо, син на Кунчо, възраст – 40, средна категория; [данъкоплатец] № 127: брат му Иван, висок на ръст, с руси мустаци, възраст – 35, средна категория; [данъкоплатец] № 128: синът на Вълчо, голобрадият Иван, възраст – 11, средна категория“¹²⁾.

Както отбелязахме по-горе, османските регистратори обръщат специално внимание на младите момчета, защото те представляват новопридобити данъкоплатци и агентите на централния фиск ги вписват в регистрите особено педантично. В този смисъл, данните за възрастта на малките момчета са с висока

степен на надеждност, защото те отразяват внимателно следен процес на промени между две регистрации, каквато впрочем е била и целта за провеждането на регулярни регистрации. За сметка на това годините на възрастните мъже, отразени в описите, би следвало да се схващат по-скоро като индикативни и можем само да гадаем дали това се дължи на небрежност от страна на регистраторите, липса на интерес за въвеждане на абсолютно точни данни, или пък чисто и просто регистрираните нямат съвсем безпогрешна представа за собствената си възраст и съобщават ориентировъчни окръглени години.

Дори и при повърхностен преглед на данните в регистъра от 1839/40 г. се установява липсата на индикация за съществуването на лице, наречено Васил, син на Иван Кунчев. По наше мнение това е ясно свидетелство, че въз основа на данните дори само и единствено от този регистър би могло отново да се заключи, че традиционно възприетата рождена дата – 6/18 юли 1837 г., е невярна. Ако Левски действително е роден през 1837 г., то той безусловно би попаднал сред описаните в регистъра от 1839/40 г. карловски жители, така както са описани баща му, чичо му и първият му братовчед Иван. Информацията в следващите регистри потвърждава тази теза и показва съвсем категорично, че официализираната рождена дата на „иконата“ на българското национално движение, пред която ежегодно се прекланят държавници и граждани, следва да бъде ревизирана.

Регистърът от 1839/40 г. не съдържа никакви податки за присъствието на Васил Левски, но за сметка на това отбелязва важни промени, настъпили в неговото семейство в периода след 1833 г. На първо място, би могло да се отбележи, че домакинството продължава да живее под един покрив в Табашката махалата, но чичото и глава на домакинството е прекратил доставките на земеделска продукция, обучил се е в занаят и вече е регистриран като гайтанджия. И Иван Кунчев – регистриран под № 127, е изучил тънкостите на гайтанджийския занаят и също е вписан в регистъра като занаятчия. Портретното описание на двамата мъже, високи на ръст и с руси мустаци, не оставя съмнение, че става въпрос именно за родственици на Васил Левски. Братовчедът Иван, син на Въло, е видимо пораснал, чиракува и е записан в регистъра на възраст от 11 години, въпреки че, ако се доверим на предходния регистър, предполагаемата му реална възраст би следвало да е около 12 – 13 години. Други мъжки чеда в домакинството през разглеждания период не се появяват, което, разбира се, не отменя възможността да са се родили момичета, които поради характера на османските регистри на населението остават извън обхвата им.

Третият регистър, в който откриваме описано населението на Карлово, е особено ценен, защото е съставен едва една година по-късно – през 1256 г. по Хиджра (5 март 1840 г. – 22 февруари 1841 г. по Григорианския календар), и би могъл да послужи за източник на сведения, ако в този важен за изследването период в състава на домакинството са настъпили промени и са се появили нови

деца през изминалата между двете регистрации година. С оглед прецизирането на хронологията на регистрациите, би могло да се изтъкне, че годината 1256 г. по Хиджра обхваща на практика по-голямата част от 1840 г. и едва два от зимните месеци на 1841 г. Не само е невероятно, но предвид функционирането на пътната и комуникационната система в османска Румелия в средата на XIX в. е практически изключено регистрацията на населението на Карлово и околните села да се е случила именно през януари и февруари 1841 г. Следователно изложените по-долу данни могат категорично да се отнесат към 1840 г.: „*Домакинство № 51: [данъкоплатец] № 111: висок на ръст, с руси мустаци, Вало, син на Кунчо, възраст – 41, средна категория; [данъкоплатец] № 112: синът му Иван, възраст – 12, средна категория; [данъкоплатец] № 113: брат му Иван, висок на ръст, с руси мустаци, възраст – 36, средна категория*“⁽¹³⁾.

Османският документ обаче отново не съдържа никаква информация за Левски. Напротив, неговите данни потвърждават ситуацията, позната ни от предходната година, като регистраторът е добавил единствено номер на домакинството и е актуализирал възрастта на описаните лица: Вълло, неговия син Иван и брат му – също Иван. Това, разбира се, все още съвсем не означава, че през 1840 г. със сигурност не настъпват никакви промени в домакинството и не се раждат момчета в него. Напротив, напълно възможно е, ако двамата братя Вълло и Иван са се сдобили с мъжки рожби тъкмо през 1840 г., както подсказва следващият регистър, то те да са били в съвсем невръстна възраст или дори все още да не са били родени по време на извършването на самата регистрация, ако това се е случило през пролетта или ранното лято на 1840 г.

Следващият регистър е най-значимият документ за целите на изследваните ни. Разгледаните досега документи свидетелстват *ex silentio* за рождената дата на Дякона, благодарение на липсата на информация в тях, и респективно отхвърлят възможността 1837 г. да бъде възприета като действителната година на раждането на Васил Иванов Кунчев. Подробният регистър на населението (нюфус дефтер), съхраняван в Истанбулския османски архив под сигнатура NFS 4444, е най-ранният османски писмен източник, споменаващ поименно бъдещия революционер (вж. илюстрация 2). Регистърът обхваща всички селища в Гьопсенската нахия на Филибелийската каза и е съставен през 1260 г. по Хиджра⁽¹⁴⁾. Годината на провеждането на регистрацията е многократно засвидетелствана в регистъра, което прави датировката на документа повече от категорична. След поименно описаното население на всяко село или градска махала мухтарите и свещениците са положили своите лични печати и подписи, за да удостоверят надеждността на данните от проведената на въпросната дата регистрация. За съжаление, документът не включва информация за точния месец и ден на съставянето на описите, а по стандартен маниер чиновникът се е ограничил до отбелязване единствено на годината на извършената регистрация.

Годината 1260 г. по Хиджра обхваща периода от 22 януари 1844 г. до 9 януари 1845 г. по Григорианския календар, което практически означава, че същинската регистрация на населението в Гьопса е осъществена в рамките на 1844 г., най-вероятно в периода между късната пролет и ранната есен, когато описаните селища биха били леснодостъпни за екипа на османския администратор. За разлика от предходните регистри, този опис на населението включва също така и еврейското население на Карлово и очаквано, съществува отделен дефтер за мюсюлманското население на региона на Гьопса¹⁵⁾.

Данните от регистъра представят Карлово като значително развит град с население от близо 10 хиляди души, което го нарежда сред 15-те най-големи града в дн. България в средата на XIX в. Регистрирани са общо 27 еврейски, 538 мюсюлмански и 1210 християнски домакинства, в които описаното мъжко население се състои съответно от 86 евреи, 1084 мюсюлмани и 3643 християни. Проследяваното от нас домакинство на гайтанджията Вьло, син на Кунчо, все така живее в карловската махала Табак, но в годините между двете регистрации, т.е. между 1840 и 1844 г., то се е разраснало значително. Османският регистратор ни е оставил следния запис за домакинството през 1844 г.: „Домакинство № 35: 1: висок на ръст, с руси мустаци, гайтанджията Вуло, син на Кунчо, възраст – 43¹⁶⁾, средна категория; 2: синът му, голобрадия Иван, син на Вуло, възраст – 17, средна категория; 3: другият му син, Кунчо, син на Вуло, възраст – 5; 4: другият му син, Ристо, син на Вьло, възраст – 2 месеца; 5: брат му, висок на ръст, с руси мустаци гайтанджията Иван, син на Кунчо, възраст – 40¹⁷⁾, средна категория; 6: синът му **Васил, син на Иван, възраст – 4**; 7: другият му син Ристо, син на Иван, възраст – 2 месеца“ (вж. илюстрация 3).

Както се забелязва дори и с „невъоръжено око“, данните в регистъра от 1844/45 г. са повече от любопитни и важни. На първо място, те показват, че в периода 1840 – 1844 г. двамата братя Вьло и Иван Кунчеви са станали бащи на по двама синове. Въпреки разрасналото се семейство обаче братята със съпругите и децата си продължават да обитават общия дом и са регистрирани като едно общо домакинство. Вьло се е сдобил с втори син, кръстен на дядо си Кунчо, и бебе, момче на два месеца, на име [X]ристо. Прави впечатление възрастта на малкия Кунчо – 5 години, което сякаш влиза в противоречие с едва четиригодишния период между двете регистрации. Струва ни се, че това противоречие е лесно обяснимо, ако приемем, че Кунчо е роден в самото начало на 1840 или дори в късната 1839 г. По време на регистрацията, довела до съставянето на регистъра от 1840 г., Кунчо твърде вероятно е бил бебе на няколко месеца и администраторът, съставил документа, го е оставил извън списъците на жителите на Карлово, защото не е включил в тях нито едно лице на възраст под 1 година. Така през лятото – есента на 1844 г. Кунчо твърде вероятно е бил почти на 5 години, което е отразено от значително по-педантичния регистратор, съставил този документ. Тъкмо прецизният подход на османския администра-

тор, при който бебета под една година са също вписани в регистъра, ни позволява да установим рождението и на третия син на Вълчо Кунчев. Христо, първият братовчед на Левски, е роден едва два месеца преди регистрацията от 1844 г.

Далеч по-значима за целите на това проучване е появата в регистъра на синовете на Иван Кунчев – Васил и Христо. След направения по-горе преглед на данните от различни регистри и проследяването на развитието на домакинството на Вълчо и Иван Кунчеви не остава никакво съмнение, че описаният в регистъра от 1844 г. жител на Карлово – Васил, син на Иван, би могъл да бъде някой различен от Васил Иванов Кунчев (Васил Левски). Регистърът представя момчето Васил през 1844 г. на възраст от 4 години, което кореспондира добре с данните от предходния опис от 1840 г., в който Васил не фигурира. Този факт идва да покаже, че когато е осъществена регистрацията от 1840 г., той или все още не е роден, или е бебе на съвсем невръстна възраст и по тази причина остава извън регистъра. Присъствието на четиригодишния Васил Кунчев сред карловските жители през 1844 г. е първата регистрация на бъдещия български революционер и несъмнено е факт от огромно значение, който допринася за уточняване на рождената му дата.

От казаното дотук следва, че широко разпространената година на рождение на Апостола – 1837 г., трябва да бъде преосмислена, като данните от османските регистри ни позволяват с голяма доза увереност да посочим за по-коректна 1840 г. Ако се доверим на сведенията, събрани от ранните биографи на Левски, и най-вече на Стоян Заимов, който утвърждава точния ден – 6/18 юли, то би следвало да предложим на читателската аудитория ревизираната рождена дата на Апостола – 6/18 юли 1840 г. В подкрепа на тази нова датировка могат да се приведат и някои, макар и косвени, домашни източници, като мемоарните бележки на Панайот Хитов, Васил Стоянов, Христо Иванов – Големия (Ignatov, 2017: 12 – 15). Всички те насочват раждането на Васил Левски към 1840 г., но най-впечатляващо е свидетелството на арестувания заедно с Левски в Къкринското ханче ловчански спътник на Апостола Никола Цветков. Пред летописеца на Ловешкия революционен комитет д-р Параскев Стоянов той разказва, че при първия им разпит в Търново Левски твърдял, че „бил 32-годишен“, което означава, че е роден именно през 1840 г. (Tileva & Noneva, 1989: 239).

Значението на регистъра от 1844 г. не се ограничава само до коригиране на досега възприетата година на раждане на Васил Левски. Записите на данъчния чиновник внасят уточнения и относно братята на Левски, за чиито рождени дати редица автори изказват противоречащи си и дори взаимноизключващи се мнения. Видимо от данните в османските документи, роденият през 1840 г. Васил е най-големият син на Иван Кунчев. По-малък от него е Христо, който през 1844 г. е записан в регистъра като бебе на два месеца. Най-малкият брат – Петър Кунчев, към датата на съставяне на регистъра все още не е роден, следователно неговата рождена дата би могла да се търси най-рано през следващите някол-

ко години. Новите данни внасят още едно важно уточнение от биографията на Апостола – неговото месторождение. В националната ни памет отдавна се е наложила представата, че родната къща на Левски, понастоящем част от разположения в западната част на Карлово Национален музей „Васил Левски“, е „строена през XVIII век от Кунчо Иванов, дядото на Левски, а след това обитавана от двамата му сина Иван и Вълчо Кунчеви“¹⁸⁾. Въпреки категоричността на това твърдение, нито датировката, нито името на строителя на сградата почиват на каквито и да са документални податки. Тъкмо напротив, разгледаните по-горе архивни източници недвусмислено посочват, че разположената в източната част на Карлово махала Табак е мястото, където се е намирала къщата на Вълчо Кунчев, обитавана за определен период и от семейството на неговия брат Иван. В тази именно къща се ражда и Васил Левски. Разрастването на семействата на двамата братя в средата на 40-те години на XIX в. довежда до отесняването на дома в Табашката махала и вероятно семейството на Иван Кунчев се премества по-късно в сочената днес като „родна“ къща на Левски. Към 1845 г. обаче всички Кунчеви обитават общ дом, с неуточнено, за съжаление, все още местоположение в източната част на града.

Теметтуат регистърът от 1845 г. също свидетелства по категоричен начин за това¹⁹⁾. Документът описва данъчното и имотното състояние на домакинството, оглавено от жителя на махалата Табак – Кунчогулу Вълчо. То е регистрирано под № 35 и се състои от трима данъкоплатци, попадащи в средната категория.²⁰⁾ При този тип регистри членовете на домакинството не са споменати поименно, но в конкретния случай не е проблем да установим, че тримата членове, плащащи данъци, са самият Вълчо, най-големият му син – Иван, и братът на Вълчо – Иван Кунчев. Общият приблизителен деклариран доход на домакинството за годината е от 1500 гроша. Той идва от гайтанджийската дейност на двамата братя, чиракуването на сина на Вълчо и дребна земеделска собственост – нива с размер един дьонюм²¹⁾ и ¼ дьонюм лозе. Данъкът, платен за предходната година, е в размер на 105 гроша. Трудно е да контекстуализираме с голяма прецизност имотното състояние на домакинството на Вълчо Кунчев, а и на отделните му членове в рамките на тогавашното карловско общество, защото очевидно то се състои от две семейства и не е съвсем ясно как се разпределят приходите в него. Все пак, ако се доверим на данните в регистъра, при едно механично сравнение със социално-икономическия статут на жителите на проспериращо селище като Арбанаси, се вижда, че Вълчо и Иван Кунчеви са с приходи над средните и могат да бъдат отнесени към по-заможната занаятчийска прослойка (Georgieva, 2014: 45 – 50).

Данъчният регистър от 1845 г. е последният, в който откриваме сигурни данни за семейството на Васил Левски. След тази дата и до края на 50-те години на XIX в. османската администрация провежда регулярни кампании за опресняване на данните в съществуващите регистри, но не ни е известно да е предприела

нова цялостна регистрация на Карлово и региона. Търсенето в архивите в България и Турция доведе до намирането на един проверочен (йоклама) регистър на мюсюлманското население на града, съхраняван във фондовете на „Ориенталски сбирки“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, който, макар и по същността си да е много интересен, очевидно не би могъл да е от полза за това изследване. В Истанбулския османски архив пък се съхраняват поне няколко йоклама регистъра от периода, отразяващи различни аспекти от настъпилите промени сред християните в региона и съответно каталогизирани в различни фондове на необхватния архив. Достъпните ни истанбулски документи, които включват християните, са един йоклама джизие регистър от 1262 г. по Хиджра²²⁾ и три йоклама нюфус регистъра, датиращи съответно от 1263²³⁾, 1267²⁴⁾ и 1270²⁵⁾ г. по Хиджра²⁶⁾. Джизие регистърът отбелязва настъпилите промени сред данъкоплатците немюсюлмани във Филибелийската каза през 1845/46 г., но за жалост, не предлага никаква информация за членовете на разглежданото от нас домакинство²⁷⁾. Нюфус дефтерът от 1846/47 г. пък е съставен с цел да осъвремени списъка на християните от Пловдивско, които са заминали на гурбет и по тази причина временно не пребивават по родните си места. Християнското население на Карлово, описано в регистъра, показва значителна мобилност, но ако данните бъдат съпоставени с тези на околните големи селища, като Клисуре например, изпратила далеч от дома 1/3 от мъжкото си население, карловските жители, изглежда, са в по-малка степен увлечени от процеса на временна миграция²⁸⁾. Документът свидетелства за общо 326 души, които временно са напуснали града и са се отправили към различни краища на империята в търсене на благосъстояние. Най-голяма е карловската общност в Истанбул, общо 197 души, в Одрин пребивават 27 карловци, във Влашко – 24, в Ахъйолу (Поморие) – 14, в Тулча – 10, в Търново – 8, в Айвалък, на Западно-малоазийско крайбрежие са 7, в Михалич (Караджабей), на изток от Бурса, са отишли 6 карловци, в Текфурдаг (Текирдаг) – 4, по трима са в Серез (Сяр), Казанлък и Карасу, по двама има в Русчук и Кешан и по един жител на Карлово се е отправил съответно към градовете София, Пирот, Белград, Свищов, Гюргево, Бабадаг, Хършова, Несебър, Ловеч, Златица, Дойран, Чанаккале, Бурса и Йерусалим. Един възрастен карловец е заминал за Света гора, където може би е решил да прекара остатък от живота си. Сведенията от този регистър, както е видно, са повече от ценни и предлагат чудесна възможност за изследвания върху икономическата мобилност на българското население в средата на XIX в., но за съжаление, не предлагат никаква информация по отношение на семейството или на самия Васил Левски.

Проверочният (нюфус йоклама) дефтер, отбелязващ раждане, смърт и други промени, случили се след извършената стандартна регистрация през 1844 г., обаче е от особена значимост за нашето изследване, защото съдържа преки податки за настъпили промени в семейството на Левски²⁹⁾. Регистърът е съхра-

нен в цялост и респективно позволява да бъде датиран по безспорен начин. Уводната му част отбелязва, че това е документ, описващ настъпилите промени сред християнското население на Филибе и прилежащите му нахии в рамките на една фискална година. Според записа регистърът се отнася към периода от месец Канун-и сани 1265 г. до месец Канун-и еввел 1266 г. по т.нар. Руми календар, въведен за административни цели по времето на Танзимата³⁰⁾. Това съответства на периода от 13 януари 1850 г. до 13 декември 1850 г., или казано с други думи, регистърът разглежда промените сред населението на Пловдивския регион, които са се случили най-общо през 1850 г.

Насочваме поглед към познатата ни Табашка махала и там откриваме следния запис, оставен от османския регистратор: *„Домакинство № 35: [член на домакинството №] 5: брат му, висок на ръст, със светло кестеняви мустаци Иван, син на Кунчо, възраст – 40, средна категория. Починал на 15 Рамазан 1266 [25 юли 1850 г.]; [член на домакинството №] 3: другият му син, Кунчо, син на Вало, възраст – 5, средна категория. Починал.“*³¹⁾

Извън всяко съмнение записът се отнася до домакинството, оглавено от Вълчо Кунчев, в рамките на което е регистрирано и семейството на самия Левски. Очевидно регистраторът, съставил проверочния документ, е имал на разположение нюфус регистъра от 1844 г., защото съвсем коректно е отбелязал номера на домакинството в Табак махалеси – № 35, а и също така е използвал поредните регистрационни номера на членовете му по начина, по който те са записани в нюфус регистъра. Роднинските връзки спрямо главата на домакинството – Вълчо, са също коректно отбелязани от османския администратор – „брат му Иван“ и „другият му син Кунчо“, като данните са почти буквално преписани от нюфус дефтера от 1844 г., без актуализация на възрастта на регистрираните лица. Допълнителна бележка указва, че лицата са обвързани във взаимна отговорност и са гаранتي (кефили) един на друг.

Отписването на двама от членовете на домакинството от регистрите на населението на Карлово се дължи на тяхната смърт. За бащата на Левски – Иван Кунчев, османският регистратор е добавил бележка, указваща датата, на която е починал – 25 юли 1850 г. Първият братовчед на Левски – Кунчо, обаче е оставен от регистратора просто с индикацията, че също е починал към въпросната 1850 г. без никакви други подробности. Липсата на консистентност при записите не се отнася единствено до това домакинство. Поглед върху данните в регистъра показва, че тя е по-скоро правило и най-вероятно точни дати са били отбелязвани единствено за лицата, за които са били известни, а за останалите е използвана индикация за настъпилата смърт на лицето през разглежданата година. Благоклонният изследователски шанс в случая не само че ни позволява да идентифицираме бащата и първия братовчед на Левски сред отписаните от регистъра лица, но също така и да определим с висока степен на надеждност и датата на смъртта на Иван Кунчев.

Последният регистър, разгледан в това изследване, е от същия тип – проверен нюфус регистър. В каталога на Османския архив в Истанбул документът е описан като недатиран. Причина за това е фактът, че в самия регистър не е отбелязана конкретна дата на съставяне – вероятно защото съхранените страници с промените сред населението в Карлово и Гьопса представляват фрагмент, изпаднал от по-голям регистър, включващ цялата Филибелийската каза³²). Все пак, въз основа на отделните записи за починали лица, съдържащи се в регистъра, бихме могли да предложим датировка. Всички допълнителни вписвания, които носят ясно указани дати, без изключение, попадат в 1270 г. Тези допълнителни бележки, водени от османските чиновници през въпросната година, несъмнено указват, че регистърът е съставен в самия край на 1270 г. по Хиджра или в началото на следващата, 1271 г., следователно може да бъде отнесен към 1853/1854 г. Внимателният прочит на лицата, попаднали в регистъра, за съжаление, не показва никаква връзка на данните с Левски или неговото семейство и се налага да се задоволим с извода, че през този период не настъпват никакви големи промени, които би следвало да намерят отражение в проверочния регистър.

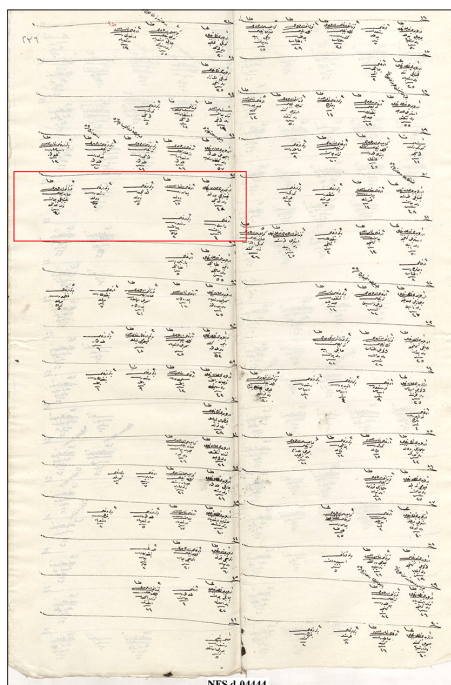
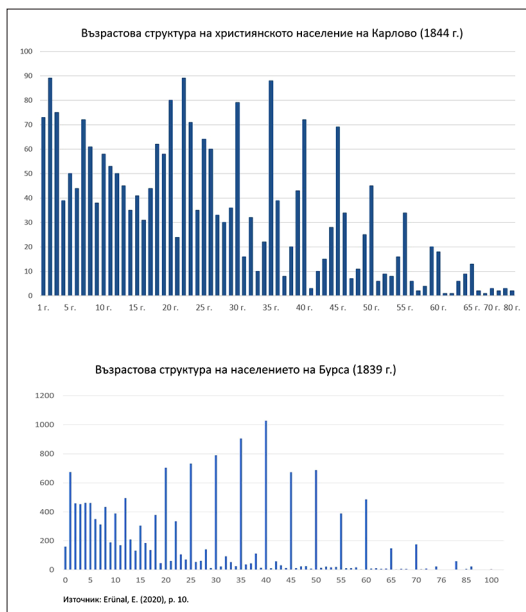
* * *

Анализът на представения дотук османски документален материал дава основание да се направят редица уточнения, отнасящи се както до биографията на Левски, така и до паметта за неговия род и семейство. Най-важното обаче би могло да се сведе до три съществени извода.

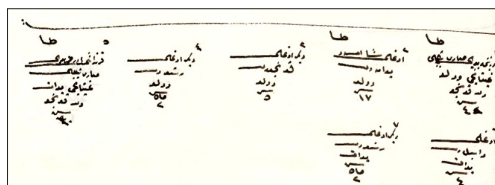
1. Васил Левски е роден не през 1837 г., а през 1840 г.
2. Бащата на Апостола – Иван Кунчев, умира на 25 юли 1850 г.
3. Родната къща на Дякона се е намирала в Табашката махала на Карлово, като семейството на Иван и Гина Кунчеви се установява в дома, където понастоящем се помещава Националният музей „Васил Левски“, едва години след раждането на Апостола.

Вероятно представеният дотук османски документален материал и заключителните изводи, до които достигаме, ще предизвикат разнопосочни реакции и коментари. Държим да отбележим обаче, че с настоящата публикация не търсим поредната евтина сензация. Напротив. Убедено вярваме, че обективният прочит на миналото се нуждае от професионален дебат, в който водещи следва да бъдат не личните предпочитания и патриотичните пристрастия, нито пък дълбоко вкоренени митове, базирани на „родовата памет“, а автентичните исторически извори. Документалните свидетелства, съхранявани в Османския архив в Истанбул, притежават значим потенциал за разрешаването на редица спорни въпроси в българската история, от който, струва ни се, че историците все още не са се възползвали в максимална степен.

Илюстрация 1. Възрастово разпределение на населението на Карлово и Бурса

Илюстрация 2. Част от нюфус регистър на карловското християнско население от 1844 г.

Илюстрация 3. Домакинството на Вьло Кунчев през 1844 г. Васил, син на Иван, на възраст от 4 г., е описан на втори ред вдясно

БЕЛЕЖКИ

1. Изказваме специална благодарност на Кольо Делев – краевед на село Иван Вазово (бивше Хамидлю), чиято неизчерпаема енергия за вглеждане в най-миниатюрните детайли на данните от османските регистри и упоритото му настояване, че тези документи имат потенциала да хвърлят нова светлина и да внесат яснота по спора около рождената дата на Левски, на практика инициира това изследване.
2. Подробно обяснение на структурата на нюфус регистриите с отлична илюстрация вж. у Erünal, E. (2020).
3. Başkanlığı Osmanlı Arşivi (по-нататък само BOA), D. CRD. d 40147. Датата, посочена в каталога на архива за този регистър, е 1248 г. по Хиджра (1832 – 1833). Документът, за съжаление, няма ясно посочена дата на съставяне, но с голяма доза увереност можем да отнесем този извор към процеса по събиране на актуални данни за населението, извършен по това време, и да приемем датировката. За краткост ще обозначаваме този документ като „регистърът от 1833 г.“ Първият нюфус регистър, в който потенциално би могло да има релевантна информация, датира от 1246 г. по Хиджра (1830 – 1831). За съжаление, регистърът на християните под номер BOA NFS 4418 не е съхранен в цялост и страници за редица селища в Гьопса са изгубени. Докато съседният Сопот присъства в регистъра, страниците за Карлово очевидно са изпаднали и липсват.
4. Махалите Михал, Сърб и Пейо са отбелязани като спадащи към Шахин махалеси, т.е. южната, християнската част на тогавашно Карлово.
5. Кабъзмал – доставчик, посредник, търговец на едро на плодове и зеленчуци.
6. В османските регистри името Иван е изписвано със стандартизирана графика, която също би могла да се озвучи и като Йован.
7. BOA D. CRD. d 40147, с. 51.
8. Характерът на извора, описващ само мъжкото население, ни лишава от възможността да научим имената на съпругите и евентуалните дъщери на описаните данъкоплатци.
9. BOA D. CRD. d 40147, с. 47.
10. BOA D. CRD. d 40147, 14 – 18. Макар и основано през XVI в. от юруци, през XIX в. селото е изцяло християнско. Нюфус регистъра от 1844/1845 г. BOA NFS 4444, 185 – 186 свидетелства за наличието на 76 християнски домакинства и население от 578 души, само християни. За ранната история на селото вж. Борисов, 2014: 176 – 177.
11. По-надолу: „регистърът от 1839/40 г.“.
12. BOA NFS 4441, с. 255.
13. BOA NFS 4442, с. 232. По-надолу: „регистърът от 1840/41 г.“.
14. BOA NFS 4444. По-надолу: „регистърът от 1844 г.“.

15. BOA NFS 4443.
16. <http://vlevskimuseum-bg.org/bg/%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D1%8A%D1%89%D0%B0/> (посетен на 19 февруари 2020 г.).
17. Втората цифра е нечетлива, защото е видимо преправяна. Изглежда регистраторът първо е вписал 43, но в последствие е коригирал на 46.
18. Изписаната в регистъра възраст от 30 г. вероятно е механична грешка на писаря и следва да се възприема като 40.
19. BOA ML. VRD. TMT 5961. Регистърът датира от 1261 г. по Хиджра, която съответства на периода 10 януари 1845 – 29 декември 1845 г. по Григорианския календар.
20. Запазването на поредните номера в съставения предната години нюфус регистър свидетелства за тясната взаимовръзка между двата документа.
21. Османската мерна единица за площ „дъонюм“ се равнява на 918.4 км. м.
22. BOA ML. VRD. CMH d. 471. Годината 1262 по Хиджра съответства на периода 30 декември 1845 – 19 декември 1846 г.
23. BOA NFS 4449. Годината 1263 по Хиджра съответства на периода 20 декември 1846 – 8 декември 1847 г.
24. BOA ML. CRD. d 1406. Годината 1267 по Хиджра съответства на периода 6 ноември 1850 – 26 октомври 1851 г.
25. BOA ML. CRD. d 1692. Годината 1270 по Хиджра съответства на периода 4 октомври 1853 – 23 септември 1854 г.
26. Фондът BOA ML. CRD. d съдържа още няколко регистъра от този тип, но за съжаление, не ни бяха достъпни, тъй като документите са дадени за реставрация и не е известно кога ще могат да бъдат ползвани от изследователи.
27. Промените в населението на град Карлово са отбелязани на с. 7 – 8 в регистъра BOA ML. VRD. CMH d. 471.
28. BOA NFS 4449, 24 – 29.
29. BOA ML. CRD. d 1406.
30. BOA ML. CRD. d 1406, с. 2.
31. BOA ML. CRD. d 1406, с. 23. Възрастта, очевидно е преписана от регистър BOA NFS 4444, където погрешно е посочена като 30. Реалната възраст, на която почива Иван Кунчев би следвало да е 46-47 г.
32. Много вероятно това е регистър под сигнатура ML. CRD. d 1555, който ни бе недостъпен.

ЛИТЕРАТУРА

Борисов, Д. (2014). *Справочник за селища в Северна Тракия през XVI в. Част I – казите Филибе и Татар Пазаръ*. Асеновград: Печатница „Диков“.

- Георгиева, Г. (2014). *Арбанаси през XV – XIX век. Социално-икономически профил*. Варна: Стено.
- Игнатов, В. (2017). *Васил Левски. Факти и фикции*. София: Милениум.
- Попов, Д. (1967). *Архитектурното наследство на Карлово*. София: Техника.
- Сукарев, В. (2010). Въпросът за датата и годината на раждане на Васил Левски: историографски или митографски подход? *Годишник на Регионалния исторически музей, Пловдив. Кн. 7. Митове и истории в България*. Пловдив: Зомбори, 41 – 51.
- Събев, О. (2020). Портата по следите на Левски и БРЦК: откъде и какви са новите османски документи? По следите на Левски и БРЦК. Нови османски документи. София: *За буквите о писменех*, 32 – 69.
- Тилева, В. & Нонева, З. (1989). Анкетните записи на д-р Параскев Стоянов „Материали за историята на град Ловеч“. *Известия на държавните архиви*. Кн. 57, София, 207 – 322.
- Туртуриков, Г. (2000). *Възкресението на Апостола (или кога е роден Васил Левски). Факти, критика, хипотези*. Стара Загора: ИК „АБ“ ЕООД.
- Унджиев, Ив. (1993). *Васил Левски. Биография*. София: БАН.

REFERENCES

- Borissov, D. (2014). *Spravotchnik za selichta v Severna Trakia prez XVI vek. Tchast I – kazite Filibe i Tatar Pazari*. Assenovgrad: Dikov.
- Erünal, E. (2020). Examining age structure and estimating mortality rates in Ottoman Bursa using mid-nineteenth-century population registers, *Middle Eastern Studies*. DOI: 10.1080/00263206.2020.1844672.
- Földvári, P., Leeuwen, B. van & Leeuwen-Li, J. van. (2012). How Did Women Count? A Note on Gender-Specific Age Heaping Differences in the Sixteenth to Nineteenth Centuries. *The Economic History Review* 65, 1, 304 – 313.
- Georgieva, G. (2014). *Arbanassi prez XV – XIX vek. Sotzialno-ikonomitcheski profil*. Varna: Steno.
- Ignatov, V. (2017). *Vassil Levski. Fakti i fiktzii*. Sofia: Millenium.
- Karal, E. Z. (1943). *Osmanlı İmparatorluğunda ilk nüfus sayımı 1831*. Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü.
- Karpat, K. (1985). *Ottoman Population, 1830 – 1914: Demographic and Social Characteristics, Turkish and Ottoman Studies*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Popov, D. (1967). *Arhitekturnoto nasledstvo na Karlovo*. Sofia: Tehnika.
- Sabev, O. (2020). Portata po sledite na Levski i BRTzK: otkade i kakvi sa novite osmanski dokumenti? Po sledite na Levski i BRTzK. Novi osmanski dokumenti. Sofia: *Za bukvite o pismeneh*, 32 – 69.

- Shaw, S. (1978). The Ottoman Census System and Population, 1831–1914. *International Journal of Middle East Studies* 9, no. 3, 325 – 338.
- Sukarev, V. (2010). Vaprosat za datata i godinata na rajdane na Vassil Levski: istoriografski ili mitografski podhod? *Godchnik na Regionalnia istoricheski muzeyi, Plovdiv. Kn. 7. Mitove i istorii v Bulgaria*. Plovdiv: Zombori, 41 – 51.
- Tileva, V. & Noneva, Z. (1989). Anketnite zapisi na d-r Paraskev Stojanov „Materiali za istoriata na grad Lovetch“. *Izvestia na darjavnite arhivi. Kn. 57*. Sofia, 207 – 322.
- Turturikov, G. (2000). *Vazkresenieto na Apostola (ili koga e roden Vassil Levski)*. *Fakti, kritika, hipotezi*. Stara Zagora: „AB“ EOOD.
- Undjiev, Iv. (1993). *Vassil Levski. Biografia*. Sofia: BAN.

DOCUMENTARY EVIDENCE ABOUT THE YEAR OF BIRTH OF VASIL LEVSKI

Abstract. Bulgarian historiography did not find to date a documentary source-based evidence that firmly establishes 6 July 1837 as the birth date of Vasil Levski. Therefore, other hypotheses placing the birth of Levski in 1846 or 1843 have lately been put forward. The present article examines data from the population registers of Karlovo, kept in the Ottoman archives in Istanbul, and argues that 1840 is Vasil Levski's most probable birth date.

Keywords: Vassil Levski; Karlovo; population (nūfus) registers; year of birth

✉ **Dr. Grigor Boykov**

<https://orcid.org/0000-0001-9726-7809>

Institute for Habsburg and Balkan Studies

Austrian Academy of Sciences

23, Apostelgasse

1030 Vienna, Austria

E-mail: grigor.boykov@oeaw.ac.at

✉ **Prof. Plamen Mitev**

Web of Science Researcher ID: AAB-6667-2019

Faculty of History

University of Sofia

15, Tzar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: pdmitev@uni-sofia.bg